

Nätverket Svenska Kulturlandskap

Nätverksträff 2016

29-30 september 2016 i kulturreseptatet Brottö & naturreservatet Hjälmo i Stockholms skärgård

Minnesanteckningar

Ett skärgårdsjordbruk i drift

Brottö skärgårdsjordbruk drivs av Solveig Pettersson och Matts Jansson, sedan 1986. Huvudinriktningen är djurhållning med nötkreatur, i kombination med småskaligt skogsbruk. Inägomarkerna nyttjas till höskörd och bete. Därutöver betas i stort sett all utmark som hör till gården.

Förutsättningarna i skärgården är speciella. Kostnaderna för frakt av kött och virke blir påtagligt högre än på fastlandet. Bete bedrivs även på en intilliggande holme, dit djuren alltså måste köras över med en pråm. Även kostnader för sådant som inhyrning av maskiner blir högre p.g.a. båttransporterna. Det finns samtidigt stora fördelar med att befinna sig i Stockholms skärgård: man är nära storstaden, och den fina naturen lockar många sommargäster och besökare under säsong. En annan fördel med närheten till Stockholm är att det ger vissa möjligheter att sälja kött av särskilt hög kvalitet direkt till restauranger med höga krav.

Matts, på en sten ute på en av Brottös västra uddar

Gångna tiders brukare här i skärgården var utpräglade mångsysslare. Så är det även idag. Typiskt är att själva jordbruket blandas med sysslor som gräv- och anläggningsarbeten, hantering av maskiner, ved m.m. Det som har minskat påtagligt är jakt och fiske, som förr var en viktig del av försörjningen.

Matts farfar Harry Jansson sköter slåtttern på Brännholmen 1959, tillsammans med hästen Runa

Att kombinera särskild finansiering med vanligt jordbruksföretagande

Sedan år 2004 är stora delar av Brottö ett kulturresevat. Länsstyrelsen ger därmed viss ersättning för skötseln. Tillsammans med Jordbruksverkets miljöersättningar motsvarar det ungefär hälften av gårdens omsättning. I övrigt är ekonomin beroende av intäkter från framför allt kött och virke. Även det här innebär speciella förutsättningar. Att driva ett helt igenom rationaliserat industrijordbruk här ute är förmodligen ekonomiskt omöjligt, p.g.a. alla merkostnader. Att bedriva ett småskaligt jordbruk med inriktning på landskapsvård går inte heller att leva på, utan det blir en betungande fritidssysselsättning. Ändå lyckades Solveig och Matts genomföra just det i arton år. I några få fall i landet har möjligheten att bedriva ett sådant småskaligt jordbruk ändå skapats, via kulturresevatetsmedel. Just på Brottö innebar resevatetsbildningen att ett slags mellanting har uppstått. Det betyder att det blir möjligt att arbeta med jordbruket och landskapsvården, men utan att fullt ut drabbas av de krav på lönsamhet som nutidens jordbruksföretag lever under.

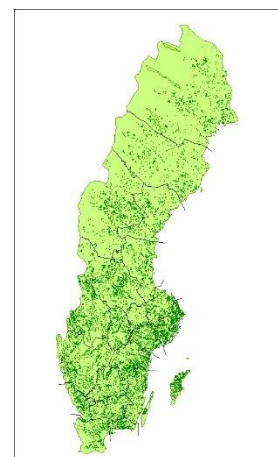

utan de här raringarna skulle det inte gå

Det här är intressant just eftersom det finns så få gårdar i Sverige idag där man fullt ut kan ägna sig åt traditionella skötselmetoder m.m. Att vara delvis finansierad av t.ex. skattemedel öppnar nya möjligheter: många fler jordbruk i landet skulle kunna välja en sådan väg, än om allt berodde på inrättande av kulturresevat. På närliggande Hjälmo bedrivs jordbruk på liknande villkor, fast i det fallet delfinansierat via Skärgårdsstiftelsen.

Restaurering av utmarker

Som på så många andra håll i landet har jordbruksmarkerna i Stockholms skärgård sedan 1950-talet genomgått stora förändringar. Inte minst påtagligt är det i utmarkerna, alltså det vi idag betraktar som skog, där det har handlat om att marker överges eller omförs till trakthyggesbruk. I mellanskärgården täcks öarna idag till allra största delen av tät barrskog, ned till stugtomter m.m. längs stränder. I stort sett all denna skogklädda areal har en lång historia av betesdrift, med olika växlingar utefter rådande förhållanden under historiens gång. Luckiga och olikåldriga skogar med gott om gräs på marken blev följden. Det sena 1900-talets trakthyggesbruk fick inte så stort genomslag som i många andra delar av landet, bland annat beroende på de föräldrande omständigheterna med att vara i skärgården. De gamla utmarkerna fick i många fall helt enkelt stå och växa igen, bara. Det här kan man avläsa i Skogsstyrelsens nationella inventering av s.k. nyckelbiotoper, alltså skogar där man förväntas kunna hitta kvaliteter som skapar livsrum för rödlistade arter, m.m.

Stockholms skärgård har bland de högsta tätheterna av nyckelbiotoper i hela landet

När Solveig och Matts tog vid under 1980-talet hade igenväxningen i utmarkerna redan hunnit ganska långt. Sedan dess har de bedrivit ett idogt arbete med att glesa ut, stängsla och hålla betesdjur. Resultatet blir bara mer och mer tydligt med tidens gång: just här kan man få en uppfattning om hur sådana här marker har sett ut, över stora delar av skärgården. På de allra flesta andra öar, där inget bete bedrivs i utmark, fortskrider igenväxningen. Men skogarna på Brottö och Brännholmen blir efterhand genomsiktliga. På vissa flacka och lite mer bördiga marker nära vattnet återetablerar sig strandängsvegetationen. I några fall ingår gamla åkermarker i betesdriften, i andra fall fredas sådana marker under försommaren, för höbärgning. På betesholmarna till Hjälmo Västergården kan man se liknande effekter.

På Brottö har en inventering av biologiskt kulturarv genomförts. Det har bland annat resulterat i att man tillämpar en mer diversifierad betesdrift, med tillfälliga skiften och olika fällor. Detta för att kunna ha sent bete på vissa åkerholmar och andra marker med biologisk mångfald som är beroende av sen hävd. Ett sådant styrt bete ger en större positiv effekt än om man bara släpper ut djuren i en stor fälla på våren och låter dem gå där hela säsongen.

Att genomföra utglesningar i skog, just i syfte att återskapa äldre tiders skogsbetesmarker, är en grannliga uppgift. Förr i tiden nyttjade man utmarkerna till många olika saker, om vartannat. Behov av foder, virke, särskilda träslag, tjära och mycket annat skulle tillgodoses. Det gäller då att hitta rätt balans mellan ljus och skugga, mellan träslagen och mellan unga och gamla träd, samtidigt som alltsammans anpassas till markens beskaffenhet. I skärgården växlar det hela tiden mellan karga hällar och marker med bördigare jord.

Skogsbetesmark, alltså trädklädda utmarker, kan också betraktas som en naturtyp: ett luckigt och olikåldrigt trädbestånd med inslag av äldre träd och grässvål på stora delar av marken. Det är förmodligen den naturtyp som minskade mest av alla i hela landet under 1900-talets omvandling av landskapet. Omvandlingens omfattning är ännu större än motsvarande för ängsmarker. I stort sett all skogsbetesmark är idag omvandlad till traktthygesbrukets produktionsbestånd. Idag är det väldigt ovanligt med jordbruk som inbegriper utmarkerna i en samlad drift, där utmarksbete ingår. På många håll kan det vara så att man bedriver landskapsvårdsinriktad skötsel, men då bara på inägomarkerna. Utanför dem står det vanligen likåldriga planterade skogsbestånd. Det har t.o.m. blivit så att kunskanden om hur man lyckas med att återskapa och sedan sköta skog med sådana kvaliteter kan vara svår att hitta. Bland annat på Gotland finns ändå en relativt stor andel sådana jordbruk kvar.

Anpassningar till besökare

Lite längre söderut i skärgården ligger Hjälmö. Där har man valt att göra ett antal anpassningar för besökare, av flera skäl:

- genom att bjuda in och visa jordbruket så skapas en aktivitet för besökaren,
- det ger kunskap och förståelse för att brukande kan skapa och bevara kulturlandskap och förutsättningar för mångfald i landskapet,
- värdet av att driva jordbruk, för skötseln av kulturlandskap på öar och i naturreservat lyfts fram,
- som brukare lär man sig själv mer om historiken, och om skötsel och styrning av sådant som slåtter och betesdrift.

Här finns idag en grund att stå på:

- en loge där utställningen handlar om brukandet genom århundranden och om skärgårdssamhället,
- en natur- och kulturstig för barn och vuxna som handlar om landskapet och om brukandet, med bland annat olika anekdoter,
- ett lager av kunskap i form av gårdsarkiv från 1750-talet, foton, intervjuer, dokumentation med mera.

Solveig vandrar över det vackra resultatet av allt arbete

Man behöver inte stängsla lika mycket som på fastlandet – istället uppstår andra bestyr

Lill Schierman berättar om verksamheten hemma på Västergården på Hjälmo – läs mer [här](#).

Alltsammans utvecklas vidare, både för att sprida kunskap och för att utveckla besöksnäringen. Till exempel tas skolmaterial fram, för att bättre kunna ta emot skolklasser. Skärgårdsstiftelsens arbete med nätverk, marknadsföring m.m. har också betydelse.

Samtidigt är allt detta ändå en begränsad del av hela verksamheten. Brukarna, Lill och Per Schierman, arbetar först och främst med själva jordbruket som bland annat omfattar 60 tackor med lamm samt nöt. Djuren betar på åtta olika öar, och grovfoder bärgas på två öar. Därtill kommer arbetet åt Skärgårdsstiftelsen med skog, sopor, byggnader m.m., något som tar en stor del av tiden.

Perspektivet på hur sysslorna kring besökare förhåller sig till själva jordbruket har förändrats: från att mest ha betraktats som en slags merarbete, blir besöksnäringen allt mer en av förutsättningarna för att kunna finnas kvar och bedriva fortsatt jordbruk och landskapsvård.